

ХІМІКО-БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Новіченко Н.

Науковий керівник – доц. Морська Н. Л.

СТЕПАН БАЛЕЙ – ФІЛОСОФ ІЗ НАШОГО КРАЮ

На сучасному етапі розвитку вагомого значення набуває процес самоусвідомлення української нації, до якого належить відродження історії української філософії, що утворює духовний стрижень нашої культури. Різні регіони нашої країни, зокрема Тернопільщина, подарували людству плеяду геніальних учених та дослідників, письменників та композиторів, які талантом, творчістю, відкриттями та працелюбністю довели свою велич та визнання на весь світ. На жаль, на отчій землі їх напрацювання не завжди були належно оцінені. Від початку існування незалежної держави, перед окремими дослідниками постало завдання, повернути Україні забуті імена, що потребує кропіткого, тривалого та вартісного дослідження. Як зазначив, президент Міжнародної асоціації українців, відомий український критик Іван Дзюба: «потрібно повернути Україні імена великих діячів, митців та вчених, «привласнених» іншими культурами».

Досліджувана нами постать – це один із найвидатніших учених світового рівня початку ХХ століття, наукові доробки якого є надбанням двох культур - української та польської - Степан Володимирович Балеї. Цей визначний діяч у кожній з країн залишив вагомий внесок, завдяки науковим працям з медицини, педагогіки, соціальної психології, психології творчості, психології виховання, філософії та інших галузей. З особливим трепетом та підходом, опираючись на цікаві власні висновки, він зумів видати ґрунтовні наукові праці, які були доступні у вигляді підручників з психології та педагогіки, що неодноразово перевидавалися. За його працями, написаними в тридцятих роках минулого сторіччя, досі студіюють у вищих навчальних закладах Польщі. І зовсім уже несправедливо те, що у сучасній українській науці С. В. Балеї практично невідомий, з причини довготривалого одноосібного панування марксистської ідеології, з позиції якої творчість вченого розглядалась як «буржуазна», значить, ворожа. Подібна ситуація спостерігалась і в Польщі: в країні, де вчений провів другу половину свого життя, тобто 24 роки, до цього часу не видано жодної монографії, присвяченої його науковій творчості. Окремі аспекти життя і наукової діяльності досліджували вітчизняні та зарубіжні учені, серед яких Чеканська О., Маланчук О., Завальнюк О., Комарницький О., Верников М., Петрюк П., Бондаренко Л., Земновіч М. та ін. **Метою** нашого дослідження є аналіз окремих аспектів життя та філософсько-наукових досліджень нашого земляка.

Степан (Стефан) Балеї народився 4 лютого 1885 року у Великих Бірках Тернопільського повіту (області). Батько Володимир та мати Ірена з дому Швейковських були вчителями початкової школи. Батько певний час виконував функції керівника школи у Микулинцях і мав безпосередній вплив на формування особистості майбутнього мислителя. Закінчивши початкову школу у Микулинцях, Степан продовжує навчання у гуманістичній гімназії м. Тернополя, де в 1903 році одержує свідоцтво зрілості. 1903-1911 роки надзвичайно активні та прогресивні в житті та кар'єрному рості молодого науковця. До 1907 року навчався у Львівському університеті на філософському факультеті, вивчаючи філософію та психологію, стає активним слухачем лекцій з польської літератури, де доля зводить його з Казімежем Твардовським, який відіграє важливу настановчу роль у житті Балея, підтримує та додає впевненості в собі, оскільки Балеї був надзвичайно сором'язливий та закомплексований. Це людина скромної вдачі, але невтомної праці, віддана обраному шляху в науці. «Невеликий за зростом, — пише про нього М. Земновіч, — скромний в поведінці, ніколи не висувався наперед, скоріше тримався стримано, на узбіччі, неохоче подавав голос у дискусіях, хоча багато мав, що сказати. У колі, звичному для нього, у колі своїх співробітників почував себе краще, вмів бути ініціативним, охоче визнавав праці інших, безкорисно допомагав їм у роботі [3].

Твардовський був засновником та творцем Львівсько-Варшавської філософської школи, діяльністю якої Степан Балея розпочинає займатися та розвивати наукові уявлення та філософське мислення. Стефану надзвичайно стало цікаво та повчально відвідувати лекції Твардовського і він швидко стає одним із найкращих учнів та однодумців вченого, а згодом колегою та найкращим другом. Безумовно, атмосфера інтелектуальної співдружності Львівсько-Варшавської філософської школи, коло її наукових інтересів стимулювали у Балея разом із філософським інтересом і педагогічний. У своїх майбутніх працях Балея нестиме останнє слово світової гуманітарної науки. Він не приймає на віру твердження авторитетів, якщо їм опонують вагомі аргументи, намагається залучити читача до дискусії, що передбачає власне критичне ставлення та самостійну позицію в окресленій проблемі. Для Балея правда в науці постає в двох вимірах: теоретичному – як цінність сама по собі, та практичному – як така, що має служити на благо суспільству. Тут актуалізується розуміння сутності наукової стратегії вченого, що є покликанням його життя [6].

Після закінчення Львівського університету в 1907 році Степан успішно здає державний іспит на вчителя середніх шкіл і починає працювати вчителем математики, початкової психології і логіки в гімназіях Перемишля, Львова та Тернополя. У 1911 році у Львівському університеті під керівництвом професора К. Твардовського захищає роботу на тему: «Про потребу реконструкції поняття психологічної основи почуттів» та здобуває науковий ступінь доктора філософії. На цій підставі, також завдяки протекції Твардовського, отримує від австрійського міністерства освіти стипендію з фонду, призначеного для подальшого навчання доцентів з можливістю виїзду на спеціальні студії з курсу філософії до Німеччини, опісля до Франції і Австрії. Справа отримання Балеєм цієї стипендії викликала свого часу значний суспільно – політичний резонанс, оскільки шовіністична польська преса Львова гостро відреагувала на надання стипендії молодому українському (а не польському) вченому. На захист свого учня своєю статтею у популярній львівській газеті «Słowo Polskie» рішуче виступив сам Твардовський. Варто зацитувати слова з листа Балея, якого він після цієї події написав до вчителя: «Я невимовно вдячний ясновельможному пану Професору за пояснення, пов'язані з моєю справою, і заміщені в «Słowo Polskie». А це є настільки цінне для мене не тільки з того приводу, що пан Професор, може, навіть наражаючи свою репутацію, таким шляхетним способом захищає мене перед прикрими для мене підозрами; я високо ціную цей вчинок передусім з того приводу, що в моїх очах, і в очах інших українців він буде живим прикладом об'єктивності і доброзичливості ясновельможного пана Професора в стосунку до його учнів української національності. Я вірю, що колись навіть самі поляки будуть вдячні пану Професору за те, що будуть мати можливість вказати на ті факти і, можливо, навіть будуть цим пишатися» [10].

У 1912-1914 роках Балея відправився на стажування у Берлінський університет ім. Братів Гумбольдтів, а пізніше у Паризьку Сорбону та Відень, де зростав, як психоаналітик. Саме тут, у провідних наукових осередках тогочасної Європи, він ознайомився з найновішою на той час психоаналітичною літературою, що дала йому поштовх до взяття психоаналізу на озброєння у власних філософських та психологічних дослідженнях. Невдовзі після повернення до Львова Балея активно популяризує тут вчення Фрейда, публікуючи реферативні опрацювання найважливіших праць віденського психолога, написав на німецькій мові дослідження «Über Urteilsgeföhle», а також власні оригінальні роботи на українській мові присвячені психоаналізу поетичної творчості Тараса Шевченка (1916) і Юліуша Словацького (1921). Декілька філософських досліджень надруковано в «Записках» наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка, «Літературно-науковому віснику» та в «Шляхах» [7].

У 1916-му доля звела Стефана з красивою й талановитою дослідницею Вілмою Ференці. Молода лікарка, обізнана у мистецтві, глибоко вивчала німецьку та австрійську літературу, багато мандрувала Європою. У 1904 році вона відвідала Львів, зацікавилася українською літературою і видала збірку есеїв «Тлумачення сновидінь української літератури» (1906). Вона зустріла Степана Балея, оцінила його статтю «З психології творчості Шевченка», так інтелектуали знайшли одне одного. Одружилися. Інколи разом працювали над спільними розвідками [11].

У період Першої світової війни С. В. Балея був евакуйований до Відня, де працював у навчальних осередках, зокрема, брав участь у комісії з приймання іспитів на атестат зрілості,

що було причиною звільнення його від мобілізації. Ще за часів Першої світової війни у 1917-1922 роках він записується на лікарський факультет Львівського університету, після навчання у 1923 році здобуває звання «доктора усіх лікарських наук». Одночасно з викладанням у філії Української Академічної гімназії у Львові, викладають разом з Вілмою філософію в Українському (за іншими джерелами - Львівському) таємному університеті та Кам'янець-Подільському державному українському університеті і вдало поєднує з лікарською практикою у відділенні нервових та розумових хвороб Загального шпиталю у Львові, де активно займається психоаналітичною практикою, як «lekarz wolontariusz na Oddziale chorób nerwowych i umysłowych Szpitalu Powszechnego we Lwowie» до листопада 1927 року, а пізніше також у Варшаві. Стефан та його дружина кілька разів подавали заявки на роботу у Львівському університеті, але отримували відмови, ймовірно через те, що Балеї викладав у Львівському таємному університеті. Інтерес до психології, який виявився під час здобування філософської освіти, привів згодом Степана Володимировича на лікарський факультет, і це поєднання зацікавлення філософією з глибоким інтересом до психології та медицини (зокрема, психопатології і невропатології) плідно позначилися на подальшому спрямуванні наукових пошуків вченого [12]. Він активно займається психоаналітичною практикою, видає статті та паралельно працює над книгами «Нарис психології» (1922) та «Нарис логіки» (1923) – першими в Галичині підручниками українською мовою з цих галузей науки [12].

У підручнику з психології, що видається у 1922 році під назвою «Нарис психології», Балеї дає своє визначення предмету психології. Психологія займається суб'єктивними явищами, іншими словами: «світом так як він уявляється людині залежно від становища, яке вона в ньому займає». Психологія — це наука про свідомість, бо наша свідомість проявляється саме у тому, що ми спостерігаємо, думаємо, бажаємо, любимо, ненавидимо і т. д. Психологія — це наука про душу, якщо слово «душа» вживати як назву «на загал психічних явищ, що їх якась одиниця переживає» [4]. Степан Володимирович одночасно стверджує цілісність психічного життя людини. Він говорить про психічне «я» як суб'єкт всього змісту психічної діяльності, що втілює в собі цілісність, єдність і безперервність свідомості [4]. Це психічне «я» становить внутрішній світ людини, включає всю гаму психічних елементів як у межах свідомості, так і за її порогом (тобто в сфері несвідомого). Саме зміст і особливості цього психічного «я» беруться С. В. Балеєм до уваги при визначенні особистості, її індивідуальності [4].

В 1923 році Степан Володимирович видає «Нарис логіки» [5]. Це був перший в Галичині підручник з логіки. В ньому викладаються основні положення аристотелевої логіки; під впливом брентанівської традиції і у відповідності з підручником із психології дається (по суті за К. Твардовським) класифікація форм мислення. Необхідно відмітити також важливе значення підручників С. В. Балея з психології і логіки в розробці української спеціальної термінології [6].

А також у 1924 році у друк видається стаття «Замітки про вплив гіпнозу на сні», у якій Балеї, завдяки психоаналітичній лікарській практиці, описує вплив гіпнозу на сновидіння сільської дівчини, котра нещодавно переїхала працювати до Львова, щоночі їй сниться один і той самий жахливий сон. Постульований в теорії сновидень Фрейда причинно-наслідковий зв'язок між змістами (образами) снів, а почуваннями (наприклад страхом), у деяких випадках має обернений характер: тобто, не образи у снах викликають почування страху, а навпаки – само почування страху, міцно закорінене у підсвідомості, під час сну продирається до сфери свідомості за допомогою різноманітних образів [10].

Початок Другої світової війни став на перешкоді творчим планам активного дослідника снів, який мав намір написати фундаментальну роботу з психоаналізу сновидень. Про це свідчить збережений в архіві Варшавського університету об'ємний зшиток його рукописів під назвою «Записки зі сновидень».

14 червня 1937 р. обірвалося життя дружини. Під час німецької окупації працював у Варшавському та Краківському підпільних університетах. Після Другої світової війни С. Балея було нагороджено Хрестом Ордена Відродження Польщі. 1947 р. коштом ЮНЕСКО науковець провів чотири місяці у США, де вивчав методи боротьби зі злочинністю серед молоді, а після повернення до Варшави опублікував працю «Проблема боротьби з підлітковою злочинністю в контексті сучасного досвіду США». У такий спосіб С. Балеї став фундатором польської

психології дитячої злочинності. Помер 67-річний учений Степан Балеї у Варшаві 13 вересня 1952 року, похований на військовому кладовищі на Повонзках [11].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чеканська О.А. Психолого-педагогічна діяльність С.В.Балеї і Поділля (початок ХХ ст.). - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/161983>
 2. Завальнюк О. М., Комарницький О. Б. Минуле і сучасне Кам'янця-Подільського: політики, військові, підприємці діячі освіти, науки, культури і медицини: Історичні нариси. — Кам'янець-Подільський: Абетка НОВА, 2003. — Вип. 1. — 316 с.
 3. Ziemnowicz M. Stefan Baley na tle współczesnej epoki [В. м. по 1952] // Fondy Biblioteki Instytutu filozofii i sociologii Un-tu Warszawskiego. — S. n., S. a.
 4. Балеї С. Нарис психології: новітня бібліотека. — Львів–Київ: Нові шляхи, 1922. — Ч. 40.
 5. Балеї С. Нарис логіки. — Львів: НТШ, 1923. — 52 с.
 6. Верников М. Слово про академіка Степана Балеї // Філософські пошуки. — 1997. — Вип. 4. — С. 4–13.
 7. Балеї С. Експеримент в науці психології / Степан Балеї // Збір. праць: у 5 т. і 2 кн. – Львів-Одеса, 2002. – Т. I. – С. 166-169.
 8. Балеї С. Зібрання праць: У 5 т. Т. 1. — Львів-Одеса: ІФЛІС ЛФС “Cogito”, 2002. — 488 с.
 9. Маланчук О. Тарас Шевченко у психоаналітичних дослідженнях Степана Балеї. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/25/11.pdf
 10. Львівський Фройд – Степан Балеї – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zaxid.net/lvivskiy_froyd_stepan_baley_n1241373
 11. Степан Балеї – UAHistory – [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://uahistory.com/topics/famous_people/9057]
- Петрюк П.Т., Бондаренко Л.І. Академік Степан Володимирович Балеї: Біографічні та наукові аспекти (до 125-річчя з дня народження) – [Електронний ресурс] – Режим доступу: *Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.*

Середа В.

Науковий керівник – доц. Волошин О.С.

ОСОБЛИВОСТІ ПОКАЗНИКІВ СТРУКТУРИ ІНТЕЛЕКТУ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ З РІЗНИМ РІВНЕМ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ

Перехід від дитинства до дорослості в людському суспільстві передбачає залучення дитини до системи знань, норм і навичок, важливою умовою при цьому є розвиток інтелектуальних здібностей, таких як: мислення, пам'ять, уява, логіка, аналіз, синтез тощо [6].

Проблема дослідження інтелекту є однією з найактуальніших у сучасній психофізіології. Вивчення його різноманітних аспектів у свій час здійснювали такі вчені, як: Г. Айзенк, Р. Амтхауер, Р. Б. Кеттел та інші [5].

Поява протягом останніх десятиліть великої кількості публікацій, присвячених вивченню феномену інтелекту, вагомим чином сприяла розширенню розуміння цього надзвичайно важливого явища. Однак на сьогодні все ж залишається недостатньою увага до проблеми дослідження особливостей і структури інтелекту [5].

Функціональні особливості організму осіб юнацького віку визначають психофізіологічні характеристики функціонального стану. Цей період характеризується високою збудливістю і функціональною рухливістю нервових процесів. В організмі відбуваються ендокринні перебудови, які впливають на властивості вищої нервової діяльності [8].

Сила нервових процесів відображає загальну працездатність людини: людина з сильною нервовою системою здатна витримувати більш інтенсивне і тривале навантаження, ніж людина зі слабкою нервовою системою. При цьому, стомлення внаслідок психічного або фізичного напруження виникає швидше у осіб із слабкою нервовою системою [1, 2].

Проблема дослідження інтелекту в осіб з різним рівнем працездатності нервової системи має не лише теоретичне, але і практичне значення, оскільки оцінювання інтелектуальних здібностей людей за допомогою різноманітних тестів широко розповсюджене в школах, вищих